

EŞ-ŞEYH NÂSİR ABDULBÂKİ EL-MEVLEVÎ VE TETKİK U TAHKİK'İ

Dr.Nazif ÖZTÜRK
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanı

"...Dört mevsimden sonbahara bakarak ilkbaharda da ortalığı yapraksız ve yeşilliksiz sanmak doğru olmadığı gibi, son zamanlardaki tereddisine bakarak tekkelerin daima öyle olduğu düşünülmemelidir. Kemâl zamanlarında tekkeler, ruhları çok terbiye etmişlerdir. Tekkeler eskiden birer edebiyat, musiki ve tarih ocakları idiler. Hayatın ızdıraplarını dindirmek ihtiyacında olanlar, oralara koşarlar; nefis bir âhengin şelâlesi altında ruhlarını yıkarlar; tesellikâr sözlerle ve tarihî menkıbelerle yeniden canlanırlardı. Tekkeler ye's ve mahrumiyet ile canına kıyacak insanların yeniden tamir gördükleri bir yerdî. En sağlam Türkçe nefesler, tekke edebiyatından doğmuştur. Özellikle Anadolu ve Rumeli'nin ruhu- nu terennüm eden saz eserleri, mutlaka bir tekkeye bağlı idi..."

Muallim CEVDET

Hocasız ve mektepsiz kendi kendine yetişme (otadidakt) yerlerinden en mühimi tekkelerdir. Kimisinde felsefe, kimisinde dinî ilimler, kimisinde halk edebiyatı, kimisinde de mûsikî öğrenimi yapıldı. Bilhassa melevihânelerin, Farsça'nın öğrenilmesine böylece Şark ve İslâm felsefesi demek olan tasavvufun ülkemizde yerleşip yayılmasına yaptığı katkılar büyük olmuştur.

Ferdî teşebbüs ve şahsî himmetlerin vücuda getirdiği tekkeler; mûsikîye, edebiyata, spora ve ruhiyata hizmet eden, birer ictimâî, ilmî ve bedenî terbiye müesseselerinden başka birşey değildir.

Osman Nuri ERGİN

GİRİŞ



Her toplumda olduğu gibi, tarihte Türk toplumunun da kültür kaynakları ve bu kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan kültür ocakları olmuştur. Sayılan çok fazla olan bu kültür kaynaklarının başında hiç şüphesiz,yetişkinlerin eğitiminde önemli bir yere sahip olan tekke ve zaviyeler gelmektedir.

Tekke, zaviye, dergâh ve hanikâh... gibi isimlerle anılan bu kuruluşların ve buralarda faaliyet gösteren şeyh ve dervişlerin devlet ve millet yararına gösterdiği faaliyetler özde bir olmakla birlikte dönemler itibariyle teferruatta bazı farklılıklar göstermektedir.

XVI. asra kadar (Eyice 1963: 22-23) askerlerle birlikte hatta askerlerden önce hareket eden (Barkan 1974: 283), Aşıkpaşazade'nin Ahıyân-ı Rum, Gazıyân-ı Rum, Bacıyân-ı Rum ve Abdalân-ı Rum adını verdiği bu Alperenler (Aşıkpaşazade 1332: 205); 1071'den önce ve sonra bağımsız tarikat zümreleri halinde Anadolu'ya girmişlerdir (Kara 1990: 43). Maverâünnehr, Horasan, Azerbeycan ve Suriye'den göç eden bu dervişler kurdukları tekke ve zaviyelerde İslâmiyeti ve tarikatlarını yaymak aşkıyla göçebe Türklerin arasına giriyorlar ve onların anlayacakları bir lisan, kabul edebilecekleri bir usul ile tebliğ ve telkinlerde bulunuyorlardı (Velikahyaoğ-

lu 1987: 38-47). Bu sayede, Ortaasya'dan Anadolu içlerine akın eden göçebe Türklerin toprağa iskânı ve yerleşik bir düzen kurarak, bir şehir medeniyetine ulaşmaları sağlanmıştır (Velikâhyaoğlu 1987:38-47). Gayrimüslimler tarafından terk edilen köy ve kasabalara inşa edilen zaviyelerle buralar yeniden iskâna açılmış, ıssız geçitler ve yol boylarına kurulan tekkelerle yol emniyeti sağlanmış, ziraate açık olmayan yörelerin tercihi ile de, boş ve verimsiz araziler yeni yerleşim alanları haline getirilmiştir (Konyalı 1960:66).

Tarikât şeyhleri ve müridlerinin yararlı çalışmalarını gören Sultanlar ve yüksek mevkilerde bulunan devlet adamları, yaptıkları temlikler ve kurdukları zengin gelir kaynaklarına sahip vakıflarla bu hareketleri desteklemişlerdir (Ocak 1978:247-269). Böylece ülkenin imarına, Anadolu toprakları üzerinde Türk nüfusunun artmasına ve halkın sevgisi ve bağlılığını kazanmış kimselere sağladıkları destekle de, sultan ve padişahlar tebeanın nabzını ellerinde tutmuşlardır (Velikâhyaoğlu 1987: 38-47).

XVI. asırdan sonra, devletin tabii sınırlarına ulaşması, aşamayacağı siyasi ve coğrafi engellerle karşı karşıya gelmesi (Shaw 1982: 136-164; Öz 1984: 17), Avrupalıların yaptığı keşifler sonucu Osmanlı toprakları üzerinden yapılan doğu ticareti ve İpek Yolu'nun Akdeniz'den Okyanus'a kayması, ekonomik ve askeri yapıda meydana gelen bozulmalar, Avrupa'da merkezi krallıkların güç kazanmaları (Uzunçarşılı 1975: 455-474) gibi sebepler yüzünden Osmanlı fütühat devri kapanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak tekke ve zaviyelerin hizmet ve faaliyet alanlarında sosyal hizmet ve kültür ağırlıklı bazı değişiklikler olmuştur (Kara 1990:43-47). Artık tekkeler, maddî ve manevî yönden ihtiyaç içerisinde olan kimselere bir melce bir sığınaktır. Ama bundan da öte, bir eğitim ve kültür ocağıdır (Kara 1977:140-140).

Osman Nuri Ergin, son dönem tekkelerinin sosyol ve kültürel faaliyetlerini, "beden terbiyesi yeri" "fikir terbiyesi yeri", "konaklama yeri", "içtimai yardım yeri", "tecrid ve garantine yeri" (Ergin 1977: 224-241) gibi yan başlıklar altında anlatmaktadır. Ancak biz burada, bu hususların izahına girmeyeceğiz. Her biri bir vakfa bağlı olan tekke ve zaviyelerin, kültürel faaliyetlerine örnek olmak üzere, İstanbul/Yenikapı'da bulunan vakıf Yenikapı Melevihânesi şeyhlerinden olan Abdalbâki Nâsır Dede'nin Türk mûsikîsi nazariyatı hakkında yazdığı "**Tetkik u Tahkik**" adlı bir risaleden bahsedeceğiz. Bir başka ifade ile vakıf bir mevlevî dergahında çalışan ve geçimini vakıf gelirlerinden sağlayan Abdalbâki Nâsır Dede'nin kaleme aldığı, dün ve bugün vakıf bir kütüphanede bulunan ve vakıf bir risaleden bahsedeceğiz. Ancak dilerseniz "Tetkik u Tahkik" in tahliline geçmeden önce, yazarını daha yakından tanıyalım.

1. Abdalbâki Nâsır Dede'nin Hayatı, Eserleri ve Mûsikîşinaslığı:

a. Hayatı:

Abdalbâki Nâsır Dede 1179/1765 senesinde Yenikapı Dergahı civarında bir evde dünyaya gelmiştir (Vassaf, H. Sefine-i Evliya, 206). Babası Yenikapı Melevihânesi Şeyhi, Kütahyalı Ebubekir Dede'dir. Halvetiye silsilesine mensup bir aileden gelmektedir (Aksu 1988: 7). Yenikapı Mevlevî Dergahı Şeyhi bulunduğu 1189/1775 tarihinde vefat etmiştir (Mevlevî Ayinleri 1934: 38). Annesi Galata Melevihânesi Şeyhi Sırrı Abdalbâki Dede'nin kızı Saide Hanım'dır (Aksu 1988: 8).

Abdalbâki Dede'nin kendinden büyük Ali Nutki ve küçüğü olan Abdurrahman Künhi isimlerinde iki erkek kardeşi bulunmaktadır. Bunlardan her ikisi de, daha sonra Yenikapı Melevihânesi'ne şeyh olmuşlardır (Öztuna 1969:32-33, Aksu 1988:9-18).

Babasının ölümü üzerine Abdalbâki Dede, 10 yaşında yetim kalmıştır. O tarihte Ağabeyi Şeyh Ali Nutki Dede (Öztuna 1969:32-33)'nin de henüz küçük yaşta olması sebebiyle Abdalbâki'nin eğitimi ve terbiyesi ile Sahih Ahmed Dede meşgul olmuştur (Ziya Bey 1329:144). Abdalbâki Dede, ilk Mevlevî âdab ve erkânını, dinî ilimler ve tasavvufa dair malumatını amcasının oğlu Sahih Ahmed Dede'den almıştır.

Abdalbâki Dede, çocukluk yaşından itibaren Farsca ve Arapça çalışmaya başlamıştır. Farsca'dan tercüme ettiği Ahmet Eflâkî'nin "**Menâkibü'l-Ârifin**" isimli eserinin girişinde "... *âcizâne takatımın yettiği kadar, Fars dilini öğrendikten sonra Arap Lisanının tahsili...*"nden bahsetmektedir (Menâkibu'l-Ârifin, Sül.Küt. 1126). Bu ifadelerden, Abdalbâki Dede'nin Farsca öğrenimini tamamladıktan sonra, Arapça tahsiline başladığı anlaşılmaktadır. Abdalbâki Dede'nin hayatı ile ilgili literatürde Farsçayı kimden öğrendiğine dair bir kayıt bulunmamasına karşılık, Arapça hocasının Milâs Müftüsünün oğlu Halîl Efendi olduğu kayıtlıdır (D.Fatih Ef.1271:389).

Özel hocalardan aldığı derslerle kendini yetiştirmesinin yanında, her şeyden önce Abdalbâki Nâsır Dede, mevlevî bir aileye mensuptur. Osmanlı saray ve devlet erkânın devam ettiği Yenikapı Melevihânesi'nin kültür ortamında, mevlevî terbiyesi ile yetişmiştir. Hayatından bahseden kitaplarda verilen bilgiler ve bizzat yazdığı eserlere bakarak, onun dinî ilimler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî konularında geniş bir vukufa sahip olduğunu anlamaktayız (Aksu 1988: 20).

Abdalbâki Nâsır Dede'nin, bütün hayatı Yenikapı Melevihânesi'nde geçmiştir. Bu dergahdaki ilk vazifesi, ağabeyi Ali Nutki Dede'nin şeyhliği sırasında Neyzen-başlıktır. Bu dönemde, mûsikî öğrencisi Hammami-zade İsmail Dede'ye bir süre ney üflemeği öğretmiştir (Aksu 1988:22-23).

Ağabeyi Ali Nutki Dede'nin 24 Ağustos 1219/1804 tarihinde vefatı üzerine, Yenikapı Dergahı'na aynı aileden dördüncü kişi olarak şeyh olmuştur. Şeyhliğinin onuncu yılında 1229/1814 tarihinde Kadıasker Mekki-zâde Asım Efendi tarafından, dergâhın vakıf işlerine bakmak vazifesi de kendisine verilmiştir (Ziya Bey 1329: 149). Yenikapı Dergahı, en mühim tamirlerinden birini, Abdalbâki Nâsır Dede'nin zamanında geçirmiştir. Bu tamiratta, II. Mahmud (1808-1839)'un iradesiyle 1231/1817-1232/1818 tarihleri arasında eski semâhâne yıkılıp, yeniden yapılmıştır (Ziya Bey 1329: 67; Ayvansaray 1281:228).

Abdalbâki Nâsır Dede 1209/1794 tarihinde Yenikapı Dergahı kafescisi Şerife Ayşe Hanım'ın kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten Ebubekir Şaban, Hüseyin Recep Dede, Osman Dede adında üç oğlu ve Ayşe Sıdika adında bir kızı olmak üzere dört çocuğu olmuştur. Çocuklarından Hüseyin ve Osman dedeler, daha sonra Yenikapı Melevihânesi'ne şeyh olmuşlardır (Aksu 1988:30-33).

Abdalbaki Nâsır Dede, Yenikapı Mevlevi Dergahı'nda 17 yıl şeyhlik yaptıktan sonra, 24 Şubat 1236/1821'de vefat etmiş (Mevlevi Ayinleri 1934:38) ve bu dergâhın haziresinde bulunan kabristanda ağabeyi Ali Nutki Dede'nin yanına defnedilmiştir (Ziya Bey 1329: 152). Mezar kitabesinde Safâ'nin şu mısra-ı yer almaktadır (Vassaf, Sefine-i Evliya, Sül. Küt 2309/207).

Âlem-i lâhûte Can attı bu dem Bâki Dede

b. Eserleri:

Abdalbâki Nâsır Dede, mûsikî ve şiir gibi güzel sanatlar dalında, doğuştan sahip olduğu yeteneklerini, her biri bir kültür ocağı olan mevlevi muhitlerinde geliştirmiş, bu muhitlerden elde ettiği tecrübelerini kitaplaştırarak yeni kuşaklara aktarmıştır.

Bugün Nâsır Dede'nin elimizde altı eseri mevcuttur.

1. Tercüme-i Menâkibü'l-Ârifin:

Ahmed Eflaki'nin "Menâkibu'l-Ârifin" isimli Farsça eserinin tercümesidir. Kitap aslına sadık kalınarak kelime kelime tercüme edilmiştir. Seyyid Ahmed Dede'nin teşvikiyle 1208/1793'de tercümesine başlanan eser, 1212/1797 senesinde bitirilerek III. Selim (1789-1807)'e takdim edilmiştir. Bu tercüme tek nüshadır ve Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa koleksiyonları arasında 1126 numarada kayıtlıdır. 220x152-160x85 mm ebadında, 670 yk.tır. Tâlik, miklebli, şemseli, koyu kahverengi meşin ciltlidir.

2. Defter-i Dervişan:

Bu eser, Yenikapı Melevihânesi Şeyhi Ali Nutki Dede tarafından kendi zamanında dergâha gelen ve çile dolduran dervişanın bir nevi kayıt defteridir. Bu sebeple "Defter-i Dervişân" olarak adlandırılmıştır. Ali Nutki Dede'nin vefâtından sonra, dergâhın şeyhi olan Abdalbâki Nâsır Dede, defteri, ağabeyinin usulüne riayet ederek devam ettirmiştir.

Tâlik yazısıyla kaleme alınan bu eser, tek nüshadır. Birincisi gibi bu da Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa kitapları arasında 1194 numarada kayıtlıdır.

3. Şerh-i Ta'rib-i Şâhidi:

Bu eser Yenikapı Melevihânesi şeyhlerinden Müsâ Dede'nin "Ta'rib-i Şahidi" isimli Arapça eserinin Türkçe şerhidir. 1213/1798-1215/1800 seneleri arasında şerhedilen bu eser Yenikapı Melevihânesi kütüphanesine vakfedilmiştir. Tâlik hatla her sayfa 17 satır esasına göre yazılmıştır. 249 varak, kırmızı meşin ciltli olan bu kitap da, Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa bölümü 1483 numarada kayıtlıdır.

4. Divân-ı Eş'âr:

Mûsikîşinaslığının yanında aynı zamanda da şair ve divan sahibi olan Abdalbâki Nâsır Dede 1209/1794 senesinden itibaren kaleme almaya başladığı şiirlerini "Divân-ı Eş'âr" adını verdiği bu defterde toplamıştır. Yaklaşık 3000 beyti ihtiva etmektedir. Tâlik yazı çeşidiyle kaleme alınmıştır. En son şiir 1224/1809 tarihini taşımaktadır. Divan 66 varaktır. Diğer kitaplar gibi Divanda aynı kütüphanenin aynı koleksiyonu arasında 941 numarada kayıtlıdır.

5. Tahririye:

Bizim mûsikî usullerimize göre bir çeşit notayı anlatan bu eser, 1209/1794'de III. Selim (1789-1807)'e takdim edilmiştir. Kitap, notanın tarifi ile başlamaktadır. Diğer bölümleri ise Sultan Selim'in "Sûz-i Dilâra Peşrevi", aynı padişahın "Sûz-i Dilâra Saz Semâisi" Musahip Ahmet Ağa'nın "Sûz-i Dilâra Peşrevi" ile devam etmektedir. Tahririye adlı risale, "nota hakkında mâlumât-ı mütemmîme" "notanın lüzumu", "notada meharetin derece-i selâsesi" gibi konularda verilen bilgilerle bitmektedir.

Yenikapı Melevihânesi Kütüphanesi'nden Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilen, mükerrer kayıtlar, kadîmen kayıp olanlar ve karşısı boş bırakılan numaralar düşüldükten sonra, 1-1530 sıra numaraları arasında kayıtlı bulunan 1336 cilt kitabın mevcudiyetini gösteren, Abdurrahman Nâfiz Paşa Kütüphanesi fihristinin 1241. sırasında "Tahririye"nin zayı olduğu kayıtlıdır (Sül. Küt. Nâfiz Paşa 3856/1, 1-59). Ancak, Tahriri-

ye'nin bugün elimizde, aynı fihristte kayıtlı "Tetkik u Tahkik" isimli mûsiki risalesinin sonunda (Sül. Küt. Nâfiz Paşa 1242/2), bir adet müellif nüshası mevcuttur. Fihriste adı geçen 1336 cilt eserden 714'ü yazma, 622'si matbu; 429'u Türkçe, 688'i Arapça, 219'u da Farsça dillerinde yazılmıştır (Abdurrahman Nâfiz Paşa Kütüphanesi Fihristi Sül. Küt.No:3856/1).

6. Tedkik u Tahkik:

Tebliğimizin konusu olan bu eseri, biraz sonra daha yakından tanıyacağız. O bakımdan burada detaya girmiyoruz.

c. Mûsikîşinaslığı:

Abdülbâki Nâsır Dede mevleviliğinin yanında, aynı zamanda iyi bir müzisyendi. Türk mûsikîsi üstadlarından Hammâmizâde İsmail Dede'ye ney meşk ettirmiştir (Yektâ 1341: 133). Ağabeyi Ali Nutki Dede'nin şeyhliği zamanında Yenikapı Melevîhânesi'nde Neyzen-başılık görevini üstlenmiştir (Aksu 1988: 45).

Abdülbâki Nâsır Dede mûsikîşinas olarak, Mevlevî ayinlerinden "Acem-Bûselik" ve "İsfahan" ayinlerini bestelemiştir. Ancak Nûzhet Ergun, eski kaynakların dergâhlarda icra edildiğini söylediği İsfahan Ayini'nin kaybolduğunu yazmaktadır (Ergun 1942-43: 127-128).

Abdülbâki Nâsır Dede, bütün klâsik mûsikî otoritelerinin mükemmel dediği "ebced notası"nı icad etmiştir. Cevâhirü'z-zevâhir adlı eserde "ebced notası" için "...eğer bu notanın eksiklerini tamamlayarak kullanımına devam edilseydi, şimde elimizde mükemmel ve millî bir notamız olurdu" (N.Ali-M.Siret 1310: II/96) denilmektedir.

Abdülbâki Nâsır Dede'nin icad ettiği bu notaya, Ahmet Ağa'nın Sûz-i Dilârâ peşrevini örnek gösterebiliriz. Müellifimiz, mûsikî nazariyatı hakkında kaleme aldığı "Tetkik u Tahkik" adlı eserinde, kendi usulıyla terkip ve tarif ettiği beş usulden bahsetmektedir. Bu usuller, Dilâviz (Abdülbâki 1209: 37-a), Ruh-efzâ, Gülruh, Dildâr (Abdülbâki 1209: 37-b) ve Hisar-Kurdi'dir.

Bugün bu birleşik makamlarla bestelenmiş eserlerin elimizde mevcut olmayışı, onlar hakkında daha fazla bilgi vermemize manî olmaktadır. Ancak, çoğunluğu büyük mutasavvif, din ve devlet adamlarından meydana gelen mûsikîşinas bir kadroya sahip olan klâsik Türk mûsikîsinin, neden yazısız bırakıldığı, neden notaya "fenn-i mûsikî" düşmanı nazariyatla bakıldığı, gerçekten ciddi bir araştırma konusudur.

2. Tetkik u Tahkik:

a. Kitap Hakkında Genel Bilgiler:

9 Cemaziyelahir 1209/20 Aralık 1794 tarihini taşıyan ve bir mûsikî nazariyat ve usul kitabı olan "Tetkik u Tahkik" padişah III. Selim (1789-1807)'in emriyle yazılmıştır.

Abdülbâki Nâsır Dede bu durumu kitabının başında şöyle anlatmaktadır: "... cenâb-ı humâyunkarının maarifi âdidede ve bâ-husûs bu fende sâhib-i yed-i tûlâ olub, ehl-i marifete râğbeti ve kadiranlığı bu fakiri dahi teşvik idüb, nazariyye ve amelîyye-i mûsikîde tahrîre arzû düştü" (Abdülbâki 1209:2-b). Cümlelerin devamında "...mûsâhib-i haslarından Seyyid Ahmed Ağa'nın meclisinde bu sohbet gûzâr eyledikte, ol dâhî pâdişâh-ı saadetpenâhın râğbet-i şerîfleri ile şurû'a teşvik ve ba'dehu emr-i humâyunları ile te'kid eyledi" (Abdülbâki 1209:2-b) demesinden anlaşılıyor ki, padişah "Tetkik u Tahkik"ın yazılması için Abdülbâki Nâsır Dede'yi sadece teşvik etmemiş, aynı zamanda "emr-i humâyunları" ile görevlendirmiştir.

Abdülbâki Nâsır Dede, 1209/1794 senesinde bitirdiği eserini Pâdişah'a takdim etmiştir (Abdülbâki 1209: 1-a, 43-b). Kitabı tetkik eden III. Selim, yeni bir takım terkiplerin daha vucuda getirildiğini belirterek, onların da bu kitaba eklenmesini irade buyurmuştur.

"...Biraz terkîbler dahi ihtira olunub, anlar dahi tahrir olunsun deyu emr-i humâyûn oldukta..." (Abdülbâki 1209: 44-a) Abdülbâki Dede, Pâdişah'ın emrettiği zeyli 1210/1795 tarihinde tamamlar (Abdülbâki 1210:53-a).

Tâlik yazıyla bizzat kaleme aldığı bu eser ve zeylini, müellif Yenikapı Melevîhânesi'ne vakfetmiştir. Kitabın birinci sayfasına "bu muhtasarı, mahmiyeyi kostantiniyyede mevlevîhâne-i bâb-ı cedide teberruken vakfeyledim ve şöyle şart eyledim ki, asla hanikâh-ı mezkureden ifrağ olunmaya, El-fakiru'l-hakir Deriş es Seyyid Abdülbâkiyyi'l-mevlevi bin eş-seyh es-seyyid Ebubekir Dede Efendiyyi'l-mevlevi 9 Cemaziyelahir 1209". Bu ifadenin hemen altına ve 2-a sayfasının sonuna "vakfı mevlevîhâne-i bâb-ı cedid" mührü basılmıştır (Abdülbâki 1209: 1-a, 2-a).

Yenikapı Kütüphanesi'nden Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilen Abdurrahman Nâfiz Paşa kitaplarıyla birlikte (Nâfiz Paşa Kütüphanesi Fihristi 3856/1, 1-59) Süleymaniye'ye taşınmıştır. Bugün müellif nüshası bu koleksiyon arasında 1242 numarada kayıtlıdır.

Kitap, 190x120-137x050 mm ebadında, vişne rengi meşin ciltlidir. Şirazeli, aherli, orta kalınlıkta, filigranlı krem renkli kağıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılıdır. Her sayfada 17 satır mevcuttur. 1-a-41-a arası kitabın aslı, 43-a-47-a arası kitabın zeylidir. Aynı cilt ve kapak altında 53-a-73-b arasında da nota bilgilerini ihtiva eden "Tahririye" adlı risale bulunmaktadır.

Tek kapak altında toplanan risalelerin, kapsamları dikkate alarak kitabın tamamına "**Tetkik u Tahkik, Edvar ve Nota**" (Abdülbâki 1209: 1-a)adının verildiği tahmin edilmektedir. Bu bilgileri ihtiva eden kitabın 1-a sayfasının fotokopisi arkada verilmiştir. Fihrist defterinde de kitabın adı "Tetkik u Tahkik Nota" (Nâfiz Paşa Kütüphanesi Fihristi 3856/1, 1242/1) şeklinde yazılmıştır. Tetkik u Tahkik'te düm tek (Abdülbâki 1209: 40-a-40-b) tarzında mûsîkî usulünden, Tahririye'de de ebeced usulu notadan (Abdülbâki (Tahririye) 1209: 68-b-69-a) bahsedilmesi; lügâtlarda "edvar-ı sabîka"nın "*şark mûsîkîsinden bahseden fen eserleri, eski müzik nazariyatı kitaplarına verilen bir addır. Şarklıların Arap, Acem ve Türkçe telif ettikleri müzik kitaplarında ve mecmûalarında makamlar ve usuller dairesindeki şemalarla gösterildiğinden dolayı bu ismi taşırlar*" (Develioğlu 1978: 242) tarzında tarif edilmesi, tahminimizi doğrular mahiyettedir.

Müellif nüshasının yazılmasından 7 sene sonra, 1216/1801'de (Teddik, Topkapı nüshası, 20-a) Mir Hâfız Ahmet İzzet tarafından, Emanet-i humayun için istinsah edilen nüsha, bugün Topkapı Sarayı Emânet Hazinesi 2069 numarada kayıtlıdır. Nesih'le yazılan bu nüsha, ser-levha müzehhep altın yaldızlı, sürhlu, her sayfası 25 satır esasına göre düzenlenmiştir. Tamamı 20 varaktır. Bu risale istinsah olmasına rağmen, müellifin hayatta olduğu bir dönemde kaleme alındığından, müellif nüshası kadar kıymetlidir.

Gerek müellif, gerekse istinsah nüshalarından birçok kopya alınmıştır. Kitabın özel kütüphanelerde bulunan suretlerinin yanında, iki ayrı nüshası da Üniversite Kütüphanesi'nde 5572 ve 9824 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır.

b. Eserin Muhteva Tahlihi:

Tetkik u Tahkik, müellifin de ifade ettiği gibi, zamanından önceki dönemlere ait mûsîkî pratiği ile ilgili bir nazariyat kitabıdır. Verdiği Klâsik Türk Mûsîkîsi hakkındaki bilgiler, bugün için fazla birşey ifade etmese de, yazıldığı dönemde çok mühimdi (Öztuna 1969:5).

Abdülbâki Nâsır Dede eserin girişinde "*mûsîkinin bir rûh devâsı*" olduğunu (Abdülbâki 1209:2-b), kitabına niçin "Tetkik u Tahkik" adını verdiğini (Abdülbâki 1209:2-b) izah ettikten sonra, kitabın plânını vermektedir. Verilen bu plâna göre, Tetkik u Tahkik, mukaddime (Abdülbâki 1209:2-b-5-b), Bâb-ı Evvel, Bâb-ı Sâni, Bâb-ı sâlis olmak üzere üç bölüm ve bir hatimeden meydana gelmektedir.

Müellif nüshasının 5-b-15-a varakları arasında yer alan Bâb-ı Evvel'de seslerin çıkışları ve makamlar, **Teshil:** Eczâ-i elhan olan perdeler (Abdülbâki 1209: 5-b- 9-a), **Tavzih:** Müzeyyin-i lâzım ve müzeyyin-i gayri lâzım tarzında mûsîkî perdelerinin kullanım şekilleri (Abdülbâki 1209:9-a-13-b), **Tekmil:** Makamlar ve bu makamların dinleyenler üzerinde bıraktığı etkiler (Abdülbâki 1209:13-b-15-a) anlatılmaktadır.

Eserin ikinci bölümünü teşkil eden Bâb-ı Sâni, 15-a- 38-a varakları arasını kapsamaktadır. Kısım başlıkları ise şöyledir:

Tenbih: Seyr-i makâm, âğâz ve âgâze isimleri altında, 125 terkipten bahsedilmektedir. Burada, iki veya daha fazla makâmın birleşmesinden meydana gelen nağme "*terkib*" olarak isimlendirilmektedir (Abdülbâki 1209:16-b-37-b).

Tetimme: Bu yan başlık altında ise, o güne kadar meşhur olmamış terkiplerin, risaleye niçin dahil edildiği anlatılmaktadır. (Abdülbâki 1209: 37-b-38-a).

Kitabın üçüncü bölümü olan Bâb-ı sâlis'de, usuller bahsi işlenmektedir. Abdülbâki Dede'ye göre, "*nağmelerin düzenini sağlayan vuruşların, belirli sayılarla özel bir kalıp teşkil etmesi*"ne usul denilmektedir (Abdülbâki 1209:38-a).

Bizim bu risaleyi tanıtmaktan amacımız, mûsîkî dersi vermek değildir. Melevîhânelerde ve diğer tekkelerde mûsîkî, edebiyat ve güzel sanatların öbür kollarında, padişâhî etkileyecek tarzda gerçekleştirilen uygulamalara bir örnek sunmaktadır. Bu bakımdan usûl konusunun teferruatına girmiyoruz. Usul hakkında geniş bilgi almak isteyenler, benim de fazlasıyla istifade ettiğim Fatma Adile AKSU Hanımefendi'nin "**Abdülbâki Nâsır Dede ve Tetkik u Tahkik**" adlı basılmamış yüksek lisans tezine başvurabilirler (Aksu 1988:74-130).

Kitabın "**hâtime**" kısmında, güftelerin mutlaka, anlayarak okunması istenmekte, bu durumun, eserin icrası sırasında tesirini artıracağını anlatılmaktadır (Abdülbâki 1209:41-a).

Kitabın, 10 varaklık zeyli, III. Selim'in isteği üzerine yazılmıştır. Burada Tetkik u Tahkik'te geçen 125 terkipten (Aksu 1988:71) ilaveten 11 terkipten daha kaydedilmiştir (Abdülbâki (Zeyl) 1210: 43-b-53-a). Böylece zeyli ile birlikte Tetkik u Tahkik'te 136 terkipten ve 14 makamın izahı yapılmıştır.

SONUÇ:

Abdülbâki Nâsır Dede'nin bir mevlevî dervişi iken kaleme alıp dönemin Padişâhı III. Selim (1789-1807)'e sunduğu, mûsîkî nazariyatı ve usûlüne ait "Tetkik u Tahkik" isimli eseri, Türk mûsîkîsine damgasını vuran büyük üstadların, hemen tamamına yakınının tekke menşeli olduğunu belirtmesinin yanında; devletin çöküşüne paralel olarak tedennî eden tekke ve zaviyelerin, bir zamanlar padişâhları etkileyecek tarzda, her birinin güzel sanatların bir dalında temâyuz eden birer kültür ocağı olduğunu da göstermektedir.

KAYNAKÇA:

1. Abdalbâki Nâsır Dede 1209
1209
Tetkik u Tahkik, Sül-Küt.Nâfiz Paşa No: 1242/1
-Topkapı Sarayı Küt.Emanet Hazinesi No:2069
-Üniv.Küt.Türkçe Yazmalar No: 5572, 9824
:**Tahririye**, Sül.Küt.Nâfiz Paşa No:1252/2
:**Defter-i Dervîşân**, Sül. Küt, Nâfiz Paşa No: 1194
:**Tercume-i Menâkibu'l-Ârifin**, Sül. Küt.Nâfiz Paşa No:1126
:**Divân-ı Eş'ar**, Sül.Küt.Nâfiz Paşa No:941
:**Şerh-i Ta'rib-i Şâhidi**, Sül.Küt. Nâfiz Paşa, No:1483
"İlk Osmanlı Devrinin Dini İctimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler" **İ.U.İkdisat Fak. Mecmuası**, Vol.XXI, No:1-4, İstanbul1963, s.3-57
2. EYİCE, Semavi
"Vakıflar ve Temlikler, 1, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi** C.II, 2.bs. İstanbul 1974, s.279-386
3. BARKAN, Ö.Lütfi
Tevârih-i Âli Osman, İstanbul 1974
4. AŞIKPAŞAZADE
5. KARA, Mustafa
:**Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul 1977
:**Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler**, Bursa 1990
6. VELİKAHYAOĞLU, Nazif
"XIII-XV.Yüzyılda Anadolu'nun İskânı ve İslâmlaşmasında Dervişlerin Rolü"
İlim ve Sanat, Mayıs-Haziran 1987, İstanbul, Milsan XIII, s.38-47
7. KONYALI, İbrahim Hakkı
8. OCAK, Ahmet Yaşar
9. SHAW, Stanford
10. UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı
11. ERGİN, Osman Nuri
12. Hüseyin Vassaf
13. AKSU, Fatma Âdile
Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul 1960
"Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, Ankara 1978 s.247-269
Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul 1982, C.I
Osmanlı Tarihi, Ankara 1975, C.II, 3.bs
Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1972, C.I-II, 2.bs.
Sefine-i Evliya, Sül.Küt.Yazma Bağışlar No:2309
Abdalbâki Nâsır Dede ve Tetkik u Tahkik, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988
14. Belediye Konservatuarı
Türk Müsikisi Klasikleri
15. ÖZTUNA, Yılmaz
16. Ziya Bey (İhtifalçı)
17. Davut Fatin Ef.
18. YEKTÂ Rauf
19. ERGÜN, Saadeddin Nüzhet
20. N.Ali-M.Siret
21. DEVELLIOĞLU, Ferit
22. AYVANSARAYI, Hüseyin
b. İsmâil
Mevlevi Ayinleri, İstanbul 1934, C.VI
Türk Müsikisi Ansiklopedisi, İstanbul 1969, C.I
Yenikapı Mevlevîhânesi, İstanbul 1329
Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar, İstanbul 1271
Esâtiz-i Elhan Dede Efendi, İstanbul 1341
Türk Müsikisi Antolojisi, İstanbul 1942-43, C.I-II
Cevâkirü'z-Zevâhir, İstanbul 1310
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, İstanbul 1978
Hadikatü'l-Cevâmî, İstanbul 1281

TARTIŞMA

Başkan- Biz de Sayın ÖZTÜRK'e, hem mevlevî tarihine hem de mûsikî tarihimize ışık tutan, aydınlık getiren bu güzel bildirisinden dolayı teşekkür ediyoruz.

Bildiri ile ilgili olarak soru sormak isteyen var mı efendim?

Buyurun.

Ragıp UĞURAL (Em.Vali) - Efendim, sayın konuşmacılar, tekke, zaviye ve mevlevîhâneler konusunda ve mevlevîhânelerin, tekke ve zaviyelerin çok kıymetli vakıf müessesesiyle ilgileri hakkında bize çok kıymetli bilgiler sundular. Tabî, bundan hepimiz faydalandık.

Bu arada, 30 Teşrinisani 1925 tarihinde, İnkılap Kanunları arasında çok önemli bir yer tutan bir kanun çıktı. Tekke ve Zaviyelerin, -mevlevîhâneler de birer tekke durumundaydı zannedersen- kapatılması hakkında bir kanun çıktı. O Kanunu, zamanın Millî Eğitim Bakanı Vasıf ÇINAR hazırladı. Kanun çıktıktan sonra Gazi, bu kanun hakkında kendilerini Çankaya'da topluyor, kutluyor, "Çok faydalı bir kanun çıktı" diyor.

Sayın ÖZTÜRK son söz olarak, kültürümüze büyük hizmetler yapan bu müesseselerin bozulduğunu, artık hizmet göremeyecek hale geldiğini beyan buyurdular. Hakikaten, sonunda bu müesseseler, birer tembelhane olmuştur. Bunları deminden beri dinleyen genç arkadaşlarımız, belki şunu düşünmüşlerdir: Bunlar, bu kadar güzel müesseselerdi de, niçin şimdi yoklar, niçin geçmişte bunları kapattılar, biz bunların vereceği kültürden mahrum kaldık. O itibarla, bunların sonunda ne hale geldiklerini de herhalde açıklamak gerekirdi. Niçin bunlar kapatıldı, bunlar bugün niçin yok?.. İsterdim ki, bu hususları muhterem zevat-ı kiram dile getirsinler; bu suretle, biz geçmişin hem iyi yönlerini, hem de sonradan dejenerasyonunu öğrenmiş olalım; bilhassa bugünkü nesil de, bu müesseselerden mahrum kalmanın üzüntüsünü çekmesin.

Saygılar sunarım.

Başkan- Sayın UĞURAL'a teşekkür ediyorum; sorudan ziyade bir ara tebliğ gibi oldu.

Buyurun hocam.

Prof.Dr.Ercüment KURAN- Efendim, şunu belirtmekte büyük fayda görüyorum: Tarihimize artık mümkün olduğu kadar tarafsız yaklaşmamız gerekiyor. Türkiye bugün bir bunalımdadır. Bu bunalım, yakın tarihimizi doğru bilmemek, peşin hükümlerle karar vermekten kaynaklanıyor.

Dr.Nazif ÖZTÜRK Bey, umumi bir şey söylediler; doğrudur; yani, III. Selim zamanındaki tekkeler, zaviyeler, tarikatlar hakikaten edebiyat kaynakları, kültür merkezleridir. Bunda hiç şüphe yok. Ben 40 küsur senemi yakınçağ tarihine adanmış bir ilim mensubuyum, şu neticeye vardım: Tekkeler, tarikatlar çöküş döneminde dahi değerli ilim adamları yetiştirmişlerdir. Bakınız ben 70 yaşındayım, Veled Çelebi'yi tanıdım. Veled Çelebi mevlevî ailesinden. Bu zat, büyük bir hazineydi. Cumhuriyet Devrini gazeteleriyle, kitaplarıyla lügatleriyle taradığım zaman, onun makalelerine raslıyorum.

Yine bir mevlevî şeyhinin oğlu Rusuhi Bey'in arşivinde çalışırken, -Galiba Nejat GÖYÜNÇ Bey de tanışmışlardır- Necat BAYKARA Bey'i tanıdım. Bunlar, Ameriken Koleji mezunuydu, İngilizceyi çok rahat konuşurdu. Mevlevî idi ve daha sonra Amerika'da, Avrupa'da mevlevîlik üzerine konferanslar verdi. Misalleri daha çoğaltabilirim. Ben bu zatlara rasladım. Onun için böyle peşin hükümler vermeyelim.

Şunu söyleyeyim: İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'nden emekliyim. Son bir çalışma yaptım, orada. 23 Nisan 1920'deki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında iki Başkanvekilinin birisi Mevlevî Şeyhi, öbürü Bektaşî Şeyhidir efendim.

Teşekkür ederim

Başkan- Sayın ÖZTÜRK, buyurun.

Dr.Nazif ÖZTÜRK- Efendim, hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Tabî, bu söylenenlerin hepsini, tarih, virgöl, nokta, gerekçeleriyle birlikte sizlere aktarırım; ama, bunu gerçekten ben yararsız buluyorum. Ülkenin şu anda gelmiş olduğu konumu göz önüne alalım ve lütfen, Sayın Ercüment KURAN Hocamızın ifade ettiği gibi, artık olaylara çok tarafsız ve bilimsel bir yaklaşımla bakalım.

Ben mûsikî ile ilgili vakıf bir risaleden, 40+11 olmak üzere, kapağı dahil 57 sayfalık bir risaleden bahsettim. Herhalde bunu anlatırken, tekkelerden, vesairelerden bahsedecek değildim.

Ben sözü fazla uzatmak istemiyorum.

Teşekkür ediyorum efendim.

Başkan- Birinci oturumu bu şekilde kapatıyorum.

وتمت
تبرکات

بو کتابی مولوی خاتمه باب جدید
وقف و حسن ایلدم و شویله
مشروط ایلدم خانقاه قیومندن
طشبار حقیقه م م م
در و شش سده عبد العالی
الموسى بن الشیخ الیهد
ابو بکر دوده افند
المولوی

۲۱۳۱
دا
۲۱۳۱

Tahririye isimli nota kitabının Yenikapı Mevlevi-
hanesine vakfedildiğini gösteren Müellif Abdülbâki
Nâsır Dede'nin notu.

43^b

بسم الله الرحمن الرحيم
سپاس و منت بی حد بر خدای تعالی عز و جل
نور و درودی شمار بر پیغامبر ما محمد المنطقی
علی الله علیه و سلم و بر اولاد و اصحابش باد
نعمه از ان بود فقیر و فقیر بر تقصیر قدس
و تحقیق نام رساله می پادشاه جهان مولی ملک العز
و العجم خلیفه الله فی العالم خادم الحرمین الشریفین
السلطان بن سلطان سلطان سلیم خان
بن سلطان مصطفی خان بن سلطان احمد خان
خلد الله خلافته و ابد سلطنته و اید الله بنصره
حضرت تکریم سده ما یونلرینه تبلیغ ایلدی کد نضکره
بر آرزو تکریم لر دنی اختراع اولنوب انلردنی

تحریر

Tetkik u Tahkik'e yapılan zeylin Sultan III. Selim'in
emriyle yazıldığıını gösteren birinci sayfası ve sayfa
kenarında yer alan "vakfı Mevlevihane-i bab-ı cedid"
yazısı.

سید محمد الباقی المولوی بن الشیخ السید
 ابریکردوه افندی المولوی تعلم عملیه
 موسیقی و بقدر الطاقه تحصیل دن
 صکره عملیه بسینه و نظریه سینہ متعلق
 بعضی کتب الہ کچوب تحصیلینہ طور
 کار اولدم لکن عالم نظریه سی بلده مز
 موجود ابہ ہم غایۃ القایہ نادر بلکہ
 انادر کالمعدوم قبیلہ مع اولوب
 مسموعم اولدیغندن مکتب آرزوم
 معلم غیبیدن درس مطالعہ مشغول
 و بقدر القدر تحصیل الیدیکمہ حضرت
 کشور هنر و معارف پرورش نشا
 معظم خلیفہ اللہ فی العالم خادم الحرمین
 الشریفین السلطان بن سلطان
 سلطان سلیم خان بن سلطان ~~سلطان~~
 خان بن سلطان احمد خان خلد اللہ
 خلافتہ و ابۃ سلطنۃ الی آخر الزمان

لا
 روح اللہ و صر

تہذیب و تہذیب



الحائز اولغله آيين شريف
 ساثرلرنيك اوزرينه تقديم اولندي
 آيين شريف سوز دلارا بسته
 اشن لمختراع هذا المقام سبند
 اول درسام دو كيك با حقيقت
 اول نوشته است ۱

هي يار . دلبري و . بي
 ۱۲۱ ۱ ۳ ۲ ۱۱۱ ۲

دلي اسرار ماست هي يار
 ۲ ۳ ۱۳ ۲۳ ۱۳ ۴ ۱۳ ۱۳

هي دوست يار پير من
 ۱۲۱ ۱ ۲ ۲ ۱ ۱ ۲ ۲

آه غايه يار كار
 ۱۲۱ ۱ ۲ ۱ ۱ ۲ ۱ ۲

ماست چون اويار
 ۲ ۲ ۱ ۳ ۲ ۳ ۲ ۱ ۱ ۱ ۲

ماست ہی یاز . ہی دوست
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

چار سیر من آه 6
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

هی یاز . نوبت کهنه فسرو
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

شاز در گذشت هی
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

شاز
۴
۴

هی دوست یاز سیر
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

من 6 هی یاز
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

نوفسرو شازیم این یاز
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

ماست هی یاز . هی دوست
کاکا کاکا کاکا کاکا کاکا
۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳ ۴ ۱۳

شاز
۴
۴

Abdulbâki Nâsır Dede'nin icad eylediği Türk notasına örnek teşkil eden bir başka notası (Tahririye).

بسم الله الرحمن الرحيم
 حمد بن غایه و شکر لانه ای تشعاله
 که شکر لطایفه الهامی طوطی جانانه
 غدا و دفع عجم و آلامه دوا و صیقل
 آینه صفا قیلدی و درمبیدم بر
 نغمه بی کلبستان فرخدن بر در جانترا
 و بلکه نشسته بهشت دن دماغ جانانه
 بورسان ایلدی و صلوة و سلام لی
 پایان رسول الثقلین حضرت محمد
 المصطفیٰ به که کشور غنای لیس
 نشانم لم یغف بالقرآن حدیث
 شریف کو طهر نشاری ایله آراسته
 ایلدی و علی آله و اصحابه اجمعین
 اتابعه بوفقیه و حقیر درویش

مولوی نازک حسین

بسم

Tetik u Tahkik'in hamd ve salvele ile başlayan mukaddime sayfası.

Tetik u Tahkike yapılan zeylin kapak sayfası.

43a نرقه تحفہ ل دہی نہ مؤلفہ ارسہ

وقف مولوی نازک حسین

تدقیق تحقیق
اروار و نوطه تالیف شیخ
ناصر عبد الباقی درود

لحظ مؤلفه

۶۳۱

۱۵

۱۲۶۲

بوختصری محمیه و لفظیه مولوی تہ باب
حدیدم تبرکاً وقف الہدم وشویدہ شرط
الہدم کہ اصلاً خانقاہ من کوردان
افراج اولنمایہ الفقیہ الحقیہ
دروش سید عبد الباقی المولوی
بن الشیخ آستد ابوبکر دودہ
افندی المولوی

۲۰۹
۹ ج



Süleymaniye U. Kütüphanesi	
« 15:111 »	Nafiz Paşa

Tetkik u Tahkik'in Yenikapı Mevlevihanesine vakfedildiğini gösteren Müellif Abdulbâki Nâsır De-
de'nin kendi hatdıyla notu ve Mevlevihanenin vakıf mührü. Ayrıca, sayfanın sol üst köşesinde
"Tetkik u Tahkik Eduar ve Nota" ibaresi görülmektedir.